

Katastrofizm
w poezji polskiej
w latach 1930–1939
Szkice literackie

PRACE
NAUKOWE

UNIwersYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

nr 3531

Teresa Wilkoń

Katastrofizm
w poezji polskiej
w latach 1930–1939
Szkice literackie

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego | Katowice 2016

Redaktor serii: Nauka o Książce i Bibliotece
Teresa Wilkoń

Recenzent
Kazimierz Ożóg

Spis treści

Wstęp | 7

Część pierwsza

Katastrofizm w poezji polskiej
Wprowadzenie do problematyki | 17

Pokolenie 1910. Grupy literackie
w latach 1930–1935 | 43

Grupa poetycka „Wołyń” | 79

Część druga

Wybitni poeci katastroficzni lat trzydziestych XX wieku
(wybrane utwory Władysława Sebyły, Józefa Czechowicza,
Mieczysława Jastruna, Jerzego Zagórskiego, Konstantego
Ildefonsa Gałczyńskiego) | 103

Motywy katastroficzne i filozoficzne
w poezji Czesława Miłosa | 165

Zakończenie | 225

Bibliografia | 229

Indeks osobowy | 243

Summary | 251

Zusammenfassung | 253

Wstęp

W postrzeganiu rzeczywistości już od dawna można było zauważyć wątki katastroficzne, związane przede wszystkim z sytuacjami destruktywnymi, okresem przełomu czy kryzysu itp. Tendencja do przewidywania ostatecznej zagłady świata uwidoczniła się jednak szczególnie mocno w kulturze przełomu XIX i XX wieku, zwłaszcza zaś po publikacji tekstu niemieckiego filozofa Oswalda Spenglera *Der Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte* (1918–1922).

Pomimo dużej różnorodności katastrofizmów, przenikających do sfery postaw, myśli i wierzeń, w Europie, lecz także w Polsce, nastąpiło w wieku XX wyklarowanie się zasadniczych jego nurtów. Katastrofizm polski występował łącznie z innymi tendencjami oraz nurtami artystycznymi i filozoficznymi, jak symbolizm, ekspresjonizm, personalizm czy egzystencjalizm. Poeci i pisarze prozą intensywnie poszukiwali środków wyrazu adekwatnych do „chmur” zbierających się nad Europą. Wśród polskich twórców kształtowała się prawdziwa elita – dość wymienić kilka postaci: Witold Gombrowicz, Stanisław Ignacy Witkiewicz (Witkacy), Bruno Schulz, Czesław Miłosz, Józef Czechowicz, Konstanty Ildefons Gałczyński, Mieczysław Jastrun, Władysław Sebyła. W ich twórczości widoczne jest niemal uporczywe poszukiwanie odmienności i oryginalności, ale też nie brakuje intelektualnego ładu.

Do około 1930 roku w pracach historycznoliterackich katastrofizm był traktowany jako temat, motyw i wątek, a nie

jako zjawisko filozoficzno-artystyczne. Podejście takie uległo zmianie po upowszechnieniu się katastrofizmu jako prądu oraz jego obecności w twórczości nie tylko poetów wileńskich, ale także innych grup literackich bądź twórców niezależnych. Początkowo jednak zajmowano się poezją pokolenia 1910 w sposób wybiórczy, zwracając uwagę przede wszystkim na żagarystów, na czele z Miłoszem i Jerzym Zagórskim. Później, szczególnie po przełomie lat 1989/1990, do grona katastrofistów zaliczono innych twórców: było ich około dwa razy więcej, nie licząc autorów tekstów prozatorskich, dramaturgicznych i eseistycznych. Tworzyli oni nie tylko elitę polskiej literatury dwudziestolecia międzywojennego, lecz także znacząco wpłynęli na poezję lat późniejszych. Jerzy Kwiatkowski, pisząc o dokonaniach Drugiej Rzeczypospolitej, stwierdził, że był to okres „silnych indywidualności poetyckich”, a „katastrofiści-wizjonerzy znaleźli kontynuatorów natychmiast: mowa o zjawiskach tak wybitnych jak twórczość Baczyńskiego i Gajcego, Czechowicz wpłynął na poetykę Różewicza [...]”¹.

W proponowanych tu szkicach literackich koncentruję się na katastrofizmie w poezji ze względu na bogactwo problemów i spornych spraw oraz z uwagi na to, że poezja w rozwoju tego prądu artystyczno-filozoficznego odegrała istotną rolę w sferze odkrywczosci artystycznej i intelektualnej. Wizjonerско-symboliczna poezja polska po 1930 roku ciągle inspiruje do nowych przemyśleń i refleksji, wpisując się – w świetle aktualnych wydarzeń – w dyskusję o konsekwencjach Spenglerowskiej teorii cyklicznego powrotu zjawisk historycznych. Dlatego też w części pierwszej książki podjęłam próbę uporządkowania terminologii dotyczącej nurtu katastroficznego w koncepcjach estetyczno-filozoficznych i twórczości literackiej poetów dwudziestolecia międzywojennego. Omówiłam także problematykę pokolenia literackiego i podziałów na grupy literackie, z uwzględnieniem poetów indywidualnych,

¹ J. KWIATKOWSKI: *Literatura Dwudziestolecia*. Warszawa 1990, s. 164.

nienależących do ugrupowań poetyckich. Osobnego potraktowania wymagała formacja pokoleniowa 1910. Kategoria pokolenia, która została ukształtowana na przełomie XIX i XX wieku, zgodnie z Hegłowską wizją historii zakładała istnienie podmiotu o wspólnym poczuciu „ideowej i kulturowej wspólnoty losu”². W badaniach historycznoliterackich zasadniczą kwestią bowiem jest konstytuowanie i wyodrębnienie wspólnoty tak na podstawie przeżycia pokoleniowego³, interpretowanego zwłaszcza w kategoriach aksjologicznych, historycznych i politycznych⁴, jak i wspólnego „słownika i reguły wytwarzania świata”⁵.

Na określenie nurtu katastroficznego w latach 1930–1935 używane są nazwy pokolenie 1910, Druga Awangarda, „Trzeci wyraz”, a także określenia poszczególnych grup literackich i poetyckich, jak wileńscy katastrofiści, Awangarda Lubelska, kwadryganci (poeci Kwadrygi), katastrofiści wołyńscy. Stosuje się również takie sformułowania, jak poeci lat trzydziestych, poeci drugiego dziesięciolecia międzywojennego, poeci katastrofiści, poezja katastrofizmu, katastrofiści w poezji, w prozie. Niekiedy wykorzystuje się nazwy, które stosowali poeci nurtu katastroficznego, czyli „pokolenie przekłete” lub „pokolenie idące” i „pokolenie tragiczne” (w odniesieniu do pokolenia 1920, tj. pokolenia wojennego 1939–1945: Krzysztofa Kamila Baczyńskiego czy Tadeusza Gajcego). Często ponadto stosowano wyrażenia poetyckie (pokolenie Apokalipsy) w przeciwieństwie do pokolenia Apokalipsy spełnionej.

² T. KUNZ: *Pokolenie jako kategoria nowoczesna (o pragmatyce narracji pokoleniowej)*. W: *Formacja 1910. Świadkowie nowoczesności*. Red. D. KOZICKA, T. CIEŚLAK-SOKOŁOWSKI. Kraków 2011, s. 14.

³ Zob. K. WYKA: *Pokolenia literackie*. Kraków 1977, s. 104–105. O „jedności pokoleniowej” pisał Wyka za Karlem Mannheimem. Por. J. PETERSEN: *Die Literarischen Generationen*. In: *Philosophie der Literaturwissenschaft*. Hrsg. E. ERMATINGER. Berlin 1930, s. 130–187.

⁴ D. KOZICKA: „Pokolenie”. *Reaktywacja?*. Zob. W: *Formacja 1910...*, s. 23–24.

⁵ L. BURSKA: „Pokolenie” – co to jest i jak używać?. „Teksty Drugie” 2005, nr 6, s. 32.

Najczęściej używam określenia Kazimierza Wyki „pokolenie 1910” oraz Jerzego Kwiatkowskiego i Wiesława Pawła Szymańskiego (za Jerzym Zagórskim) „Trzeci wyraz”, zwłaszcza gdy mowa jest o odrębności artystycznej i intelektualnej poetów lat 1930–1939 (przy czym „Pierwszy wyraz” to Skamander, a „Drugi wyraz” – Awangarda Krakowska). Przypomnienia wymagał też stosunek pokolenia 1910 do tradycji, zwłaszcza poezji poprzedników (twórczości poetów Skamandra, Awangardy Krakowskiej oraz futurystów). Niezbędne też stało się ustalenie terminologii w odniesieniu do wszystkich grup literackich pokolenia 1910, a w szczególności do tzw. katastrofizmu wileńskiego (grupa Żagary). W części pierwszej książki znalazły się też szkice o twórcach należących do tzw. katastrofizmu wołyńskiego: Waława Iwaniuka, Zygmunta Rumla, Zuzanny Ginczanki, Jana Śpiewaka.

Część druga obejmuje analizy i interpretacje wierszy wybitnych poetów, których twórczość wyraźnie wpisuje się w nurt poezji katastroficznej, choć należeli oni do różnych kategorii i ugrupowań poetyckich. Zamieszczone tu zostały analizy i interpretacje wybranych tekstów Sebyły, Czechowicza, Jastruna, Zagórskiego, Gałczyńskiego i Miłosza – niektórych z wymienionych poetów pomijano lub nie traktowano jako katastrofistów. Podkreślenia wymaga fakt, że np. dość liczna i aktywna grupa literacka „Wołyń” w opracowaniach nie została nawet odnotowana, Stefana Flukowskiego zaliczano tylko do Awangardy Krakowskiej, a katastrofizm Gałczyńskiego, autora znakomitego poematu *Bal u Salomona*, w ogóle nie został zauważony.

Ważniejszą kwestią było przypisywanie niemal pełnego katastrofizmu tylko poetom wileńskim, co niekiedy budziło uzasadnione uwagi krytyczne (m.in. Aleksandra Fiuta w odniesieniu do Miłosza). Ogólną cechą, ale i niezwykle ważną polskiego katastrofizmu było to, że rzadko występował w pełnej postaci i łączył się z takimi prądami oraz tendencjami, jak symbolizm, ekspresjonizm, nadrealizm (w wydaniu francuskim), egzystencjalizm czy personalizm. Zaznaczały

się w nim też tendencje metafizyczne i eschatologiczne. Część poetów była katastrofistami, dlatego uzasadniony wydaje się mój podział na:

- katastrofistów zdeklarowanych (np. Sebyła),
- katastrofistów dobitnie prezentujących niektóre cechy tego nurtu (np. Czechowicz),
- katastrofistów zajmujących też inne postawy (jak Miłosz, Teodor Bujnicki, Józef Łobodowski),
- twórców poruszających wątki katastroficzne stosunkowo rzadko lub w określonym czasie, traktujących katastrofizm jako temat atrakcyjny i przyciągający w danym czasie powszechną uwagę (np. Jerzy Putrament czy Stefan Flukowski).

Bardzo ważna stała się też problematyka rozproszonych motywów i toposów oraz symboli katastroficznych, takich jak katastrofy wojenne i rewolucyjne, katastrofy profetyczne, katastrofy w sferze wartości, katastrofy religijne. Uderzające wręcz jest bogactwo wymienionych kataklizmów i zarazem niemal pełny brak odniesień do katastrof geologicznych, klimatycznych, biologicznych czy chemicznych; tę problematykę miała poruszać proza, a także sensacyjne relacje o charakterze narracyjnym i opisowym. Rzadko też w poezji lat trzydziestych zdarzały się nawiązania do katastrof astronomiczno-kosmicznych, dość często natomiast powracał temat „pustej, zniszczonej ziemi”, motywy akwaryczne, zjawiska burzowe itp. Liczne były tu nawiązania do biblijnej tradycji i obrazu czterech żywiołów: powietrza, ognia, wody i ziemi. Inną wartą odnotowania cechą polskiego katastrofizmu w poezji lat trzydziestych było rzadkie korzystanie z motywów patriotyczno-religijnych, stosowanie ujęć lewicowych i konserwatywnych oraz eliminowanie z kręgu twórczości wątków martyrologicznych i ideologicznych, radykalnych i ksenofobicznych.

Ze względu na często powtarzaną złożoność zjawisk katastrofizmu we wszystkich niemal dziedzinach kultury i sztuki w pierwszej połowie XX stulecia, koniecznością stało się zwró-

cenie uwagi na artystyczne właściwości wierszy twórców pokolenia 1910 i sposób ich oddziaływania na odbiór oraz wyobraźnię czytelników. Przedmiotem szczególnej uwagi stała się poezja Miłosza (ze względu na kontrowersyjne opinie o jego przedwojennych wierszach, zawartych w tomiku *Trzy zimy*), Czechowicza (gdyż był katastrofistą wybitnym i zdeklarowanym), Gałczyńskiego (z powodu dramatycznego, egzystencjalnego wydźwięku *Balu u Salomona*), Sebyły (z uwagi na głęboko metafizyczny charakter poematu *Młyny. Sonata nieludzka*) oraz Jastruna (jako autora wierszy historyzoficznych, wskazujących na groźbę ewentualnego wybuchu nowej wojny).

Zdawać by się mogło, że katastrofizm w polskiej literaturze pierwszej połowy XX wieku należy do zagadnień dostatecznie opracowanych, co mogłoby oznaczać, iż nie ma potrzeby podejmowania tematu rozpoznanego i niemal zbanalizowanego. Dla tych badaczy, którzy traktowali katastrofizm jako postawę światopoglądową, takie stanowisko i ocena katastrofizmu wydają się szczególnie znamienne. A jednak liczne prace o katastrofizmie zdają się świadczyć nie tyle o popularności „banalnego” tematu, ile właśnie o tym, że mamy do czynienia z problematyką złożoną i niekoniecznie opracowaną w sposób systematyczny oraz przejrzysty. Dla jednych badaczy katastrofizm to tendencja, która „przeorała” świadomość literacką twórców lat trzydziestych, szczególnie żagarystów, dla innych to tendencja o znacznie szerszym zasięgu czasowym i przestrzennym, rozwijająca się w polskiej literaturze od romantyzmu po poezję Andrzeja Bursy czy Stanisława Czycza, a nawet poezję współczesną. Część badaczy minimalizuje znaczenie tej tendencji, inni z kolei widzą w niej przejaw bardzo wysokiej świadomości i samoświadomości literatury polskiej, szczególnie poezji o możliwościach profetycznych, które – zwłaszcza w latach trzydziestych – zostały dostatecznie docenione.

Kolejną sprawą dzielącą stanowiska badaczy jest zagadnienie rodzajów katastrofizmu. Wyodrębnia się różne jego reali-

zacje literackie i nieliterackie. Niektóre proponowane terminy, jak „katastrofizm ocalający”, zdają się mieć charakter oksymoroniczny. Jakże bowiem można łączyć zagładę z ocaleniem? Otóż samo pojęcie katastrofizmu kryć może zdecydowanie odmienne procesy i wydarzenia, co dowodzi bogactwa semantycznego tego terminu.

Jest też wiele spornych kwestii i polemicznych ujęć, usiłujących zmienić sposób interpretacji omawianego zjawiska. Prace nowsze nadają katastrofizmowi rangę ważnej kategorii filozoficznej, historiozoficznej i historycznej, znacznie wykraczającej poza obręb literatury pięknej. Jeśli to stanowisko jest słuszne, powinno ono wpłynąć na interpretację katastrofizmu: otwiera się bowiem perspektywa prądu ogarniającego różne, szerokie nieraz dziedziny kultury.

Trudną i dyskusyjną kwestią stał się w literaturze XIX i XX wieku status biblijnej Apokalipsy św. Jana, która w kulturze chrześcijańskiej zadomowiła się mocno i zyskała charakter kategorii uniwersalnej: metafizycznej kategorii eschatologicznej oraz aksjologicznej, trwającej całe wieki.

Katastrofizm w poezji polskiej szczególnego znaczenia nabral w latach 1918–1939. Trzeba ten – krótki skądinąd – przedział czasowy podzielić na dwa podokresy, są bowiem znaczne różnice między katastrofizmem lat 1918–1929/1930 a katastrofizmem lat trzydziestych: 1930–1939. Zdawano sobie z tego sprawę już dawno, akcent jednak niemal zawsze padał na katastrofizm wileński i lubelski, tj. katastrofizm lat trzydziestych.

Proponowane tu szkice o autorach wierszy katastroficznych, powstałych w latach trzydziestych XX wieku, stanowią pierwszą część większej całości, w której omówiony zostanie katastrofizm w prozie i eseistyce oraz w wielu innych, niezanalizowanych w tej książce utworach poetyckich twórców, takich jak Józef Łobodowski czy Marian Czuchnowski (autor poematu *Powódź i śmierć*). Prozatorskie realizacje katastroficznych poglądów i idei były co prawda odmienne od poetyckich, lecz równie jak w poezji bogate. Znalazły się w nich określone

konwencje narracyjne, w tym fabularne, występujące w dwu odmiennych wersjach: w tekstach literatury masowej oraz w utworach pisarzy wybitnych, takich jak Bruno Schulz czy Jerzy Andrzejewski. Sądzę, że katastrofizm poetycki w literaturze odegrał jednak dużo większą rolę, wiążąc się bardzo silnie ze zjawiskami postmodernistycznej literatury.

Indeks osobowy

A

Andrzejewski Jerzy 14
Apollinaire Guillaume 67
Arnold Stanisław 234
Asnyk Adam 23
Augustyn z Hippony, św. 34, 35,
147, 196
Aureliusz Marek 234

B

Bach Johann Christian 153
Bachelard Gaston 234
Baczyński Krzysztof Kamil 8, 9
Baczyński Stanisław 234
Bagby Philip 234
Balcerzan Edward 64, 235
Bar Adam 235
Baranowicz Zofia 66, 229
Bartelski Lesław 235
Beckett Samuel 160
Beethoven Ludwig van 153
Berent Waclaw 24, 28, 30
Bereś Stanisław 63, 229, 235
Białoszewski Miron 167
Bibrowski Mieczysław 73
Bielski Konrad 75
Bieńkowski Władysław 74
Bierdiajew Nikołał 18
Biernacki Andrzej 55, 230

Błoński Jan 19, 29, 64, 136, 178,
210–211, 216, 218, 220–223,
229, 234–235
Bobrek Janusz 40, 229, 235
Bonowicz Wojciech 104, 233
Borzym Stanisław 235
Braudel Ferdynand 235
Braun Jerzy 40, 229, 235
Brodzka Alina 69–70, 73, 103,
230–231, 233–235, 238, 242
Broniewski Władysław 27, 30,
34, 48, 53, 54, 70, 77, 229, 233
Brudnicki Jan Z. 235
Brzękowski Jan 67
Bujnicki Tadeusz 22, 62, 63, 229–
230, 235–237, 239
Bujnicki Teodor 11, 45, 48–49, 62,
65, 67–69, 71, 141, 161, 196, 214,
229, 235, 241
Bujnowski Józef 63, 229
Burkot Stanisław 235
Bursa Andrzej 12
Burska Lidia 9, 229

C

Całbecki Marcin 235
Cervantes Saavedra Miguel
de 145
Chełmoński Józef 123

Chlebnikow Wielemir 97
Chocimski Zenon 241
Chudak Henryk 234
Chwistek Leon 235
Cichowicz Stanisław 240
Ciesielczuk Stanisław 74
Cieślak-Sokołowski Tomasz 9,
43, 229, 231, 233, 236, 241
Czarnecka Ewa (właśc. Gorczyńska Renata) 199, 229
Czarnecki Zdzisław Jerzy 235
Czechowicz Józef 7–8, 10–12,
44–45, 47–49, 57, 66–67, 72–73,
75–77, 81, 94, 100, 103, 117–
123, 125–131, 141, 165, 167,
229–231, 235, 238
Czernik Stanisław 61
Czubiński Antoni 235
Czuchnowski Marian 13, 45,
48–49, 67–68, 73–74, 78, 161,
235, 238
Czycz Stanisław 12

D

Danek-Wojnowska Bożena 235
Daniel, prorok 36
Dante Alighieri 133
Dąbrowski Bartosz 236
Delacroix Eugène 138
Dembiński Henryk 25, 63–64,
75, 230
Diels Hermann 236
Dłuski Stanisław 236
Dobrowolski Stanisław Ryszard 73–75
Domiński Henryk 67
Drawicz Andrzej 236
Dreszer Zygmunt 236
Duda Roman 241

Dulczewski Zygmunt 236
Dürer Albrecht 124, 138
Dybczak Krzysztof 51, 165–168,
190, 230, 236

E

Ermatinger Emil 9, 232
Eustachiewicz Lesław 236
Ezechiel, prorok 36

F

Fałat Julian 106
Fik Ignacy 75
Fiut Aleksander 10, 64, 178, 188,
190, 197–199, 221, 230, 236
Flukowski Stefan 10–11, 45, 48–
49, 73–74, 78
Franaszek Andrzej 236
Franciszek z Asyżu, św. 147
Frasik Józef Andrzej 61
Fryde Ludwik 28, 55, 117, 220,
230, 236

G

Gadacz Tadeusz 236
Gaj Ryszard 236
Gajcy Tadeusz 8–9
Gałczyński Konstanty Ildefons 7, 10, 12, 25, 45, 47–50, 65,
68, 72–74, 94, 100, 103, 121, 131,
141, 143–149, 151, 155–156,
160, 163, 165, 167, 196, 225, 230,
232–234, 236, 238, 241
Garewicz Jan 46, 230
Gawliński Stanisław 22, 54, 230,
236
Gawor Leszek 18, 20–22, 34–35,
37–40, 230, 241
Gazda Grzegorz 73–74, 230, 236

Geremek Bronisław 235
Ginczanka Zuzanna 10, 45,
48–49, 57, 78, 86–87, 90–91,
93, 231, 237
Giorello Giulio 241
Głombik Czesław 236
Głowiński Michał 214–217, 230,
232, 236, 240–241
Gmitruk Janusz 236
Goebbels Joseph 132
Gombrowicz Witold 7, 59, 77
Gorczyńska Renata (zob. Czar-
necka Ewa) 165, 199, 213, 229–
233, 236
Goszczyński Seweryn 82
Górski Ryszard 237
Gralewski Wacław 75
Grędziński Stanisław 75

H

Hadaczek Bolesław 185, 230
Hammer Seweryn 239
Hegel George Wilhelm Frie-
drich 9, 38, 135, 147
Heine Heinrich 132–133
Hejda Danuta 236
Herbert Zbigniew 167
Hertz Aleksander 236
Hezjod 38
Hitler Adolf 114, 139, 146
Hoesick Ferdynand 79
Hollender Tadeusz 236
Husserl Edmund 237
Hutnikiewicz Artur 23, 231, 237,
240

I

Iwaniuk Wacław 10, 45, 79–80,
87, 231–234, 237

Iwaszkiewicz Jarosław 48, 50,
53, 59, 65, 72, 78, 207, 217, 238
Izajasz, prorok 36

J

Jacyniak Aleksander 237
Jakubowicz Jan 21, 233
Janczarski Czesław 87, 99
Jarosiński Zbigniew 237
Jarzębski Jerzy 238
Jasieński Brunon 25, 30, 77
Jastrun Mieczysław 7, 10, 12, 19,
41, 45, 47–49, 68, 73, 76, 100,
103, 112, 131–139, 165, 167–
168, 217, 231–232, 237
Jastrzębska Grażyna 237
Jastrzębski Zdzisław 237
Jaworski Roman 24, 30
Jaworski Stanisław 217, 231
Jedlicki Jerzy 234, 237
Jeremiasz, prorok 29
Jędrzychowski Stefan 63, 66, 231,
237
Jodłowski Jerzy 74
Jung Carl Gustav 138, 231

K

Kaczocha Włodzimierz 237
Kamieńska Anna 85–86, 231
Karpiński Światopełk 74
Karpiński Wojciech 211, 217, 231
Kasia Andrzej 34, 237
Kasprowicz Jan 23–24, 28, 30,
44, 53
Kądziela Jerzy 239
Kiec Izolda 86–87, 91, 231, 237
Kierkegaard Søren Aabye 147
Kijowski Andrzej 189, 231
Kirchner Hanna 239

- Kisiel Joanna 237
 Kluba Agnieszka 237
 Kłak Tadeusz 22, 62, 64–65, 69,
 75, 117, 119, 123, 125–128, 130–
 131, 229–231, 236–237, 239
 Kłoczowski Piotr 165, 229–233
 Kłosińska Krystyna 237
 Kłosiński Krzysztof 237
 Knysz-Rudzka Danuta 238
 Kochanowski Jan 113, 179, 196
 Kochanowski Jan Karol 240
 Kołakowski Andrzej 34, 237–
 238
 Kołodziejczyk Ewa 238
 Koneczny Feliks 238, 240
 Kornblum Bronisław 73
 Kornhauser Julian 240
 Kossak Wojciech 123
 Kotarbiński Tadeusz 240
 Kotarski Edmund 238
 Kott Jan 21, 238
 Kowalczykowa Alina 66, 72, 231
 Kozicka Dorota 9, 43, 229, 231,
 233, 236, 241
 Kralkowska-Gątkowska Krysty-
 na 19
 Krasicki Jan 238
 Krasieński Zygmunt 23, 46, 52
 Krasnowolska Ewa 36, 232
 Krońska Irena 238
 Kryszak Janusz 26, 231, 235,
 237–238
 Kuderowicz Zbigniew 238
 Kula Witold 235
 Kulawik Adam 160, 238
 Kuncewicz Piotr 70, 175, 231
 Kunz Tomasz 9, 231
 Kupis Bogdan 238
 Kurek Jalu 67
 Kurkiewicz Władysław 234
 Kwapisz-Osadnik Katarzyna 53,
 233
 Kwiatkowski Jerzy 8, 10, 121,
 129–131, 165, 231, 238–239
- L**
- Laertios Diogenes 238
 Lam Andrzej 23, 231, 238
 Lee Stephen Richard 238
 Legowicz Jan 35, 231, 238
 Leśmian Bolesław 59–60, 72, 87,
 97, 105, 107, 166, 239–240
 Leśniak Kazimierz 238
 Liebert Jerzy 235
 Litwin Jakub 237
- Ł**
- Lobodowski Józef 11, 13, 45,
 48–50, 67–68, 73, 75–77, 99, 161,
 214, 232, 239
 Łukasiewicz Jacek 132, 232
- M**
- Maciejewska Irena 220, 229, 232,
 239
 Maciejewski Janusz 239
 Majakowski Włodzimierz 67
 Makowiecki Andrzej Zdzi-
 sław 115, 233
 Malczewski Antoni 82
 Maliszewski Aleksander 74
 Mannheim Karl 9
 Marinetti Filippo Tommaso 67
 Markiewicz Henryk 43, 232
 Markowski Michał Paweł 239
 Marks Karol 66, 135
 Marx Jan 73, 232
 Marzęcki Józef 240

Maśliński Józef 67
Matuszewski Ryszard 241
Mazur Elżbieta 236
Mazurek Sławomir 18, 232
Michalski Bronisław Ludwik 67,
75, 76
Michałowski Piotr 123
Miciński Bolesław 192
Miciński Tadeusz 24, 72, 74
Mickiewicz Adam 45, 55, 83,
107, 160, 166, 206, 208–209,
211–212, 232, 240
Miernowski Kazimierz 128
Mikołajko Zbigniew 239
Milczarek Władysław 239
Miłosz Czesław 7–8, 10–12, 25,
27, 41, 45–46, 48–51, 63–69,
72–74, 77, 94, 100, 104, 112,
129, 131, 141, 165–168, 171,
173–182, 184–192, 194–223,
225, 229–233, 236, 238–241
Miłosz Oskar 185
Morini Simona 241
Mounier Emmanuel 35–36, 232
Mueller John 239

N

Napierski Stefan 239
Nasiłowska Anna 239
Nietzsche Friedrich 17
Niewiadomski Andrzej 140, 232
Niklewicz Piotr 239
Norwid Cyprian Kamil 160, 221
Nycz Ryszard 238–239

O

Olszewski Witold 238
Ortega y Gasset José 39, 41, 236,
239

Ossowski Jerzy Stefan 147, 232
Ostasz Gustaw 236
Ożóg Jan Bolesław 61

P

Pacholczyk Andrzej G. 239
Pacholski Maksymilian 239
Pascal Blaise 147
Paszek Jerzy 239
Pawlikowska-Jasnorzevska Ma-
ria 77, 160
Peiper Tadeusz 49, 66–68, 74, 77,
216–217, 226
Peter Michał 239
Petersen Julius 9, 232
Picasso Pablo 24
Piechal Marian 45, 74
Pietrzak Włodzimierz 239
Piętak Stanisław 45, 57, 61, 67,
161
Pigoń Stanisław 128, 232
Piotrowiak Jan 239
Platon, filozof 38, 232
Płomiński Jerzy Eugeniusz 240
Płużek Zenomena 237
Pokrasenowa Maria 239
Polibiusz 239
Pollak Seweryn 198
Prokop Jan 238
Przyboś Julian 66–68, 145
Przybyszewski Stanisław 24, 28
Putrament Jerzy 11, 45, 48–49,
63, 67, 161–162, 233
Pytasz Marek 19, 233

R

Radliński Sławomir 240
Rawiński Marian 240
Reitner Marian 234

Ricoeur Paul 240
Rogalski Aleksander 240
Rosiak Roman 125, 229
Rota Adalbert Maksymilian 240
Różewicz Tadeusz 8
Rumel Zygmunt Jan 10, 45, 78,
82–87, 231–233, 234, 236
Rydel Lucjan 44
Rydzewska Nina 74
Rymkiewicz Aleksander 45, 47–
49, 51, 72, 235, 240
Rymkiewicz Jarosław Marek 103

S

Saliński Stanisław Maria 74, 130,
233
Sandauer Artur 144–145, 148,
160, 233
Sandino Augusto 141
Sanzio (Santi) Raffaello 133
Sawicka Jadwiga 81, 98, 233, 240
Schulz Bruno 7, 14, 59, 62, 77–78,
88, 239
Sebyła Władysław 7, 10–12, 24,
41, 44–45, 47–49, 57, 68–69, 72,
74–75, 77, 82, 94, 100, 103–116,
131, 161, 165, 167, 174, 181,
187, 195, 202, 206–207, 233,
235, 237, 239
Sienkiewicz Henryk 119
Skoczyński Jan 240
Skórczewski Dariusz 240
Sławińska Irena 191, 233
Sławiński Janusz 217, 232, 238,
240–241
Słobodnik Włodzimierz 74
Słonimski Antoni 30, 48, 53, 70,
137, 141, 240
Słowacki Juliusz 45, 82

Smolarski Mieczysław 40, 229
Smuszkiewicz Antoni 240
Sokołowski zob. Cieślak-Soko-
łowski Tomasz
Speina Jerzy 18–19, 233, 240
Spengler Oswald 7–8, 18, 20, 25,
29, 38–41, 135, 229, 238, 240
Sprusiński Michał 95–96, 233
Stabro Stanisław 240
Staff Leopold 60, 77
Stala Marian 240
Stalin Józef 114, 139, 146
Stande Stanisław Ryszard 54,
240
Stern Anatol 77
Strawiński Igor 153–154
Szacki Jerzy 38, 233, 241
Szawerna-Dyrzka Anna 79,
233, 241
Szenwald Lucjan 74
Szopen Fryderyk 153
Szpakowska Małgorzata 18–19,
29, 233
Szymański Wiesław Paweł 10,
25, 66, 72, 143–146, 150–152,
159, 165, 233, 241
Szypowska Irena 238

Ś

Śliwiński Artur 241
Śpiewak Jan 10, 45, 48, 57, 87,
95–99, 233
Św. Jan, Ewangelista 13, 24, 26,
29, 33, 36, 54, 76, 79–81, 158,
192, 202, 218

T

Tatarkiewicz Anna 234
Tatomir Adam 234

Tennenbaum-Schürer Emil 74
Terlecki Tymon 241
Thom Rene 241
Trembecki Stanisław 160
Trznadel Jacek 239
Trzynadłowski Jan 239
Tubielewicz-Mattsson Dorota 46,
233
Tuwim Julian 30, 48, 53, 65, 70–
71, 85, 87, 137, 141, 160–161,
240

U

Uniłowski Zbigniew 74
Ursel Marian 40, 229

V

Vico Giovanni Battista 21, 38, 233

W

Walas Teresa 46, 233
Walicki Andrzej 235
Wandurski Witold 54
Wat Aleksander 24, 30, 77
Ważyk Adam 67, 77, 241
Werner Andrzej 241
Wernic Wiesław 73
Wesołowska Ewa 241
Wierusz-Kowalski Alfred 123
Wierzyński Kazimierz 30, 48, 53,
70, 137, 141, 166
Wilkoń Teresa 53, 145, 233, 234
Witkiewicz (Witkacy) Stanisław
Ignacy 7, 18–19, 25, 30, 59, 192,
195, 230, 233, 235, 237, 239–241
Witwicki Władysław 38, 232
Wojnowska Bożena 23–25, 241
Wolica Andrzej 74
Wolniewicz Marian 239

Wolski Jan 79, 232, 232
Woźniakowski Henryk 239
Wójcik Henryk 79, 232
Wójcik Tomasz 83–84, 234
Wroczyński Tomasz 122, 234
Wyczańska Irena 239
Wyczółkowski Leon 139
Wyka Kazimierz 9–10, 27–28,
43–44, 46, 165–166, 168, 184,
206, 208, 211, 220, 232, 234
Wyka Marta 143, 148–149, 230,
234, 241
Wyspiański Stanisław 156, 160–
161

Z

Zagórski Jerzy 8, 10, 33, 45, 48–
49, 51, 63, 66–67, 69, 71–72, 77,
94, 103, 140–142, 163, 165, 196,
206, 214, 225, 232, 234, 241
Zaleski Bohdan 82
Zaleski Marek 241
Zarych Elżbieta 236
Zawadzki Andrzej 241
Zaworska Helena 103, 231, 238,
240
Zdziechowski Marian 18, 25, 29,
39, 41, 77, 230, 238, 240–241
Zegadłowicz Emil 62
Zgorzelski Czesław 211, 232
Zgólkowa Halina 34, 36, 232
Zieniewicz Andrzej 62–64, 66,
68–70, 72, 234
Zięba Józef 79, 231
Zimand Roman 241
Znaniecki Florian 18, 25, 29, 39,
41, 234, 236, 239, 241
Zubrzycki Bolesław 241
Zyman Edward 79, 232

Ż

Żabicki Zbigniew 70, 231, 234–
235, 239

Żeromski Stefan 127

Żółkiewski Stefan 103, 231, 238

Żuławski Jerzy 44

Żurawski Wiesław 234

**Catastrophism in Polish poetry
in the years 1930–1939. Literary sketches**

S u m m a r y

Poetic catastrophism constitutes only a part of its all literary genres. Apart from it, numerous works emerged in Poland in the first half of the twentieth century that distinguished among prosaic catastrophism (e.g. in the short stories by Bruno Schulz and Jerzy Andrzejewski), dramatic catastrophism (e.g. in *Szewcy* [*The Shoemakers*], by Stanisław Ignacy Witkiewicz), catastrophism in essay writing (also in Witkiewicz). Each of these genres of Polish literature was characterized by specific features, standards, and genesis. The poetic catastrophism, which is elaborated on in the present book, had many individual, unique features, and at the same time as many artistic initiations. It identified motifs, plots, and toposes, keeping away from fabular and action narratives. It definitely rejected the schemes of popular prose, surpassing it in terms of its artistic and semantic creativity. It can be argued that the poetic catastrophism played a similar role as catastrophism in art, namely, it was heading towards high style. Gradually, it was becoming not only a literary or artistic theme, but also an artistic movement supported by philosophy, historiosophy, ethics, as well as the theory of culture and civilization. It was also popularized by an enthusiastic response it received from publicists and journalists, from both the press and the radio. Catastrophic motifs developed, in a way, together with film, ambitious painting, and graphics. Suffice it to mention *Guernica*, the dramatic painting by Pablo Picasso.

For a long time, historical literary studies on catastrophism had treated it merely as a theme, motif and plot, not as a philosophical and artistic phenomenon. This was the case up to the year 1930, when catastrophism spread as a movement, and up to the time when this phenomenon gained recognition not only among Vilnian poets, but also among other literary groups and independent artist communities. The periods preceding the catastrophism of the thirties included

themes that contributed to the romantic pessimism, or, later, to the Decadent movement and the pessimism of *Młoda Polska* ("Young Poland") formation. In the thirties, a broad and strong catastrophic movement started to develop, which heavily influenced Polish culture and philosophy. Therefore, for the author of the present study, it seemed particularly interesting to discuss at least some phenomena and motives for the development of catastrophism in Poland, which at that time was one of the most endangered countries, not only in Europe.

Catastrophic, and catastrophizing, poets were acutely aware of this state of affairs. It became apparent in the works of the poets of the 1910 generation. In the first part of the literary sketches offered here, the author has focused on the phenomenon of catastrophism in poetry, and also discussed the problem of literary generation and the classification into literary groups, taking into account individual poets, not affiliated with any particular poetic formations. Also, she has made an attempt at standardizing terminology with reference to all literary groups of the 1910 generation, and specifically to the so-called Vilnian catastrophism (the *Żagary* group). Another issue that has become important for the author is the problem of dispersed motifs and toposes, as well as catastrophic symbols, such as military and revolutionary catastrophes, prophetic catastrophes, catastrophes in the sphere of values, or religious catastrophes. Moreover, in this part of the book, the author has discussed the works of the poets of the "Wołyń" group (Władysław Sebyła, Józef Czechowicz, Mieczysław Jastrun, Jerzy Zagórski, and Konstanty Ildefons Gałczyński). The second part of the present sketches involves analyses and interpretations of poems written by eminent poets whose works clearly fit into the movement of catastrophic poetry, despite their belonging to different categories and poetic formations: Władysław Sebyła, Józef Czechowicz, Mieczysław Jastrun, Jerzy Zagórski, and Konstanty Ildefons Gałczyński. Special emphasis has been placed upon catastrophic and philosophical motifs in the poetry of Czesław Miłosz.

The works of the poets of the 1930s featured in the present work demonstrated the variation of experiences, reflections, attitudes towards the world and people, acute states of consciousness and perception. All these factors had tremendous impact on the substance and structure of poetry, and hence on the type of utterance for which visions and mobility of thinking and subconscious associations belong to the most important features of poetry.

Der Katastrophismus in polnischer Dichtkunst in den Jahren 1930–1939. Literarische Skizzen

Zusammenfassung

Poetischer Katastrophismus ist nur eine von dessen allen literarischen Varianten. Neben ihm entstanden in Polen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts zahlreiche Werke, die einen Katastrophismus in der Prosa (z.B.: in Bruno Schulzes und Jerzy Andrzejewskis Erzählungen), in dem Drama (z.B.: in *Szewcy* (dt.: *Die Schuster*) von Stanisław Ignacy Witkiewicz) und in Essays (auch von Witkiewicz) hervorhoben. Jede von den Arten der polnischen Literatur wurde durch andere Eigenschaften, Muster und Genese gekennzeichnet. Poetischer Katastrophismus, von dem hier die Rede ist, hatte seine eigenen, nur für sich selbst charakteristischen Merkmale, aber auch ebenso viel künstlerische Anbahnungen. Er hob Motive, Fäden und Topos hervor, und mied dabei erzählende und sensationelle Narrationen. Sehr offensichtlich lehnte er Schemata der Massenprosa ab; diese wurden von ihm in künstlerischer und semantischer Innovation übertroffen. Man könnte sagen, dass der Katastrophismus in der Dichtkunst ähnliche Rolle wie der Katastrophismus in der Malerei spielte: er strebte nämlich den hohen Stil an. Allmählich wurde er nicht nur zum Thema der Literatur oder Kunst, sondern auch zu der auf Philosophie, Geschichtsphilosophie, Ethik, Kultur- u. Zivilisationstheorie gestützten künstlerischen Strömung. Zur Verbreitung des poetischen Katastrophismus trug auch der lebendige Widerhall, den er bei Publizisten und Journalisten in der Presse und im Rundfunk fand. Katastrophische Motive entwickelten sich sozusagen samt der Entwicklung von Filmkunst, Malerei und Graphik. Es reicht an der Stelle nur das dramatische Gemälde Pablo Picassos *Guernica* zu nennen.

Geschichtsliterarische Abhandlungen über den Katastrophismus betrachteten ihn als Thema, Motiv und Faden, und nicht als ein philosophisch-künstlerisches Phänomen. Das galt bis zum Jahre 1930, als der Katastrophismus als eine Strömung, nicht nur unter den Vil-

niuser Dichtern, sondern auch in anderen literarischen Gruppen und in den Kreisen von selbstständigen Autoren verbreitet wurde. Die den Katastrophismus der 30er Jahre einleitenden Phasen umfassten Themen, welche den romantischen Pessimismus oder später den Dekadentismus und den Pessimismus des Jungpolens vervollständigten. In den 30er Jahren entwickelte sich eine weitreichende und starke katastrophische Strömung, die auf polnische Kultur und Philosophie einen starken Einfluss geübt hatte. Deshalb schien es der Verfasserin von dem vorliegenden Buch äußerst interessant, mindestens manche Erscheinungen und einige Ursachen des Katastrophismus zu erörtern, der in Polen also in dem Land, das damals zu den gefährdetsten nicht nur europäischen Ländern gehörte, auftauchte.

Die katastrophischen und die katastrophisierenden Dichter waren sich darüber ganz im Klaren. Das kam in den Werken der Dichter der Generation 1910 zum Vorschein. In dem ersten Teil der hier präsentierten Skizzen konzentrierte sich die Verfasserin auf das Phänomen des Katastrophismus in der Dichtkunst; sie schilderte auch damalige literarische Generation, die einzelnen literarischen Gruppen und berücksichtigte dabei auch die keiner literarischen Gruppe angehörenden Dichter. Sie wagte außerdem den Versuch, die Terminologie in Bezug auf alle literarischen Gruppen der Generation 1910, und insbesondere des sog. Vilniuser Katastrophismus (Żagary-Gruppe) vorzubringen. Sehr wichtig war für sie auch die mit diffusen Motiven, Topos und katastrophischen Symbolen verbundene Problematik, wie: Kriegskatastrophen, revolutionäre, prophetische, religiöse Katastrophen und Katastrophen im Wertesystem. In dem Teil wurden ebenfalls die Werke von den Mitgliedern der poetischen Gruppe „Wolyn“, den Dichtern: Waław Iwaniuk, Zygmunt Jan Rumel, Zuzanna Ginczanka und Jan Śpiewak geschildert. Der zweite Teil der Skizzen umfasst Analysen und Interpretationen von Gedichten der hervorragenden Dichter, deren Werke in die katastrophische Dichtkunst hineinpassen, obwohl diese Autoren verschiedenen Kategorien und poetischen Gruppen angehörten: Władysław Sebyła, Józef Czechowicz, Mieczysław Jastrun, Jerzy Żagórski und Konstanty Ildefons Gałczyński. Mit Nachdruck wurden dabei katastrophische und philosophische Motive in Czesław Miłosz Gedichten betont.

Die in vorliegender Arbeit angesprochenen Werke von den in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts schaffenden Dichtern spiegelt die ganze Wechselhaftigkeit von Erlebnissen, Reflexionen, Einstellungen

zur Welt und zu anderen Menschen, verschärfte Bewusstseins- und Perzeptionszustände wider. All das übte einen starken Einfluss auf Materie und Aufbau des Gedichts aus, also auch auf den Typ des künstlerischen Ausdrucks, für den die wichtigsten Merkmale in der Dichtkunst: Vorstellungen, Mobilität des Denkprozesses und unterbewusste Assoziationen sind.

Na okładce i stronach działowych użyto fragmentu drzeworytu
Albrechta Dürera *Apokalipsa (The Opening of the Fifth and Sixth Seals)*

Redaktor MAŁGORZATA POGLÓDEK

Projekt typograficzny TOMASZ GUT

Korektor ANNA SOŃTA

Opracowanie DTP BEATA KLYTA

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3028-0 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3029-7 (wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 16,0. Liczba arkuszy wydawniczych: 12,5.
Cena 26 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze Munken Lynx 100 g, vol. 1.13.
Do składu użyto krojów pism: Palatino Linotype oraz Cambria. Druk i oprawę wykona-
no w drukarni „PPHU TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.”, Sp. K., ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław.